

Kdy vymřou voliči KSČM?

K věkové struktuře elektorátu KSČM**

LUKÁŠ LINEK**

Abstract: When will Czech Communist Party Voters Die Out? An Examination of the Age Structure of the KSČM Electorate

Since the early nineties it has been widely assumed that the Czech communist party (KSČM) will eventually disappear. To the surprise of many commentators there is currently little evidence to support this “decline and disappearance” thesis. This is the central puzzle addressed in this article. Using cohort analysis, an estimate of when electoral support for KSČM will fall below the critical five per cent electoral threshold is presented. The methodology adopted in this article proceeds in two steps. First, the validity of assuming a pure cohort model of electoral support is tested through an examination of the age structure of support for KSČM at two time points, i.e. 1996 and 2006. Second, estimates derived from a pure cohort model of KSČM electoral support between 2006 and 2023 are presented and discussed. This research demonstrates that (1) KSČM support will not decline below five per cent given likely demographic changes in Czech society over the next fifteen years, (2) the number of KSČM voters will decline to eight per cent if there is an average electoral turnout of sixty five per cent. In summary, expectations of the inevitable demise of KSČM are unlikely to be fulfilled some thirty five years after the Velvet Revolution.

Keywords: elections – electoral behaviour – cohort analysis – Communist party of Bohemia and Moravia – age structure

* Text vznikl jako součást řešení projektu *Legitimita politického systému a nerovnosti*, projekt GA ČR 403/06/1421, 2006–2008.

+ Jsem si vědom jak expresivity, tak morbidity a negativní konotace pojmu *vymřít*, nicméně nedokážu nalézt stejně přílehlavý ekvivalent. Výhodou použití tohoto pojmu je společenská konvence a srozumitelnost jak ve společnosti, tak v odborné komunitě. Zároveň bych se chtěl omluvit jak voličům KSČM, tak obecně všem – především starším – občanům, kteří by se mohli cítit použitím tohoto pojmu dotčeni. Jeho využití, stejně tak hledání časového horizontu, kdy počet voličů KSČM poklesne kvůli jejich smrti, nejsou motivovány žádnou záští a negativním postojem ke KSČM, ale především odbornými důvody. Mimochodem, kolikrát se podařilo politologii či politické sociologii predikovat budoucí jevy? KSČM je jednou z mála politických stran na světě s tak specifickou věkovou strukturou podpory, která umožňuje typ analýz provedených v tomto textu a na nich založené predikce. Zarámování celého článku tematikou „vymření“ se vzhledem ke společenskému diskursu, jež reprezentují úvodní citace, přímo nabízí.

** Lukáš Linek (lukas.linek@soc.cas.cz) je odborným pracovníkem Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i., a vyučuje politickou sociologii na Katedře sociologie Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze v České republice.

„Je 15 let po velvetu a oni, mrchy, ne a ne vymřít, jak se prognózovalo, ... oni naopak získávají...“

Diskutující na internetu v roce 2005

„Už aby příznivci KSČM vymřeli po meči v domovech důchodců, ... nikdy se už (pak) levice k moci nedostane, ... dávám tomu max. 15 let.“

Diskutující na internetu v roce 2007

Způsob přechodu od komunistického režimu k demokratickému určovaly především jednání a dohody mezi představiteli komunistického režimu a opozice u tzv. kulatého stolu. Tyto dohody v krátké době tří týdnů od událostí 17. listopadu 1989 zaručily Komunistické straně Československa (KSČ) nejen funkce ve vládě a parlamentu, ale i legitimitu její budoucí existence i s jejím názvem (Suk 2003; Fiala, Holzer, Mareš a Pšeja 1999: 96). Podle některých autorů koncem prosince 1989 byla pravděpodobně uzavřena neformální dohoda mezi Občanským fórem (OF) a KSČ, která jí zaručila jistotu budoucí existence bez kriminalizace (Suk 2003: 382). Postavení KSČ bylo potvrzené tzv. malým zákonem o politických stranách. Ten vyjmenovával strany, jež považoval za již existující a jež tím pádem nemusely projít procesem registrace (Kunc 2000: 194 a 198; podle Kunce byl seznam stran dohodnut na jednáních u kulatého stolu).

Komunisté se od počátku snažili zajistit svou budoucí pozici v očekávaném pluralistickém systému. Jedinou hrozbou – s výjimkou ztráty voličské podpory – jim mohla být radikální dekomunizace, kriminalizace komunismu či alespoň zrušení strany. Antikomunismus se v československé společnosti probudil velmi rychle a již koncem listopadu 1989 byla zrušena ústavně zakotvená vedoucí úloha KSČ. Suk popsal dva nejčtetnější typy antikomunismu té doby: (1.) kompromisní antikomunismus, jenž spočíval v odstranění mocenského monopolu KSČ, využití mechanismu kooptací ke zbavení KSČ rozhodovací většiny v politických orgánech a v odevzdání majetku strany státu (hlavním představitelem bylo vedení OF); (2.) radikální antikomunismus, jenž požadoval postavit KSČ mimo zákon (hlavním představitelem byla občanská fóra na nižší úrovni, političtí vězňové a kulturní underground) (Suk 2003: 385–386).

Základní mechanismus dekomunizace v podobě kooptací (a následných svobodných voleb) musel svým způsobem KSČ vyhovovat, neboť ji chránil před zákazem či zrušením. Ochrannou ruku nad ní totiž drželi nositelé kompromisu z jednání u kulatého stolu (Suk 2003: 380–400). Požadavek zákazu či zrušení strany se objevoval především v průběhu jara 1990 velmi často, nejen od různých skupin uvnitř OF, ale i od tehdejšího pražského prokurátora Tomáše Sokola a nakonec paradoxně i od tzv. historických stran: sociálních demokratů, lidovců a socialistů (Kunc 2000: 199–200, Suk 2003: 398). Vedení OF tyto požadavky soustavně odmítalo. Diskuse ohledně zákazu KSČ vedla k rozvoji argumentu o tom, že existence KSČ není problém, protože komunisté časem vymřou. Logicky se nabízí, že tento argument byl používán jako jistá forma alibi: není nutné komunisty zakazovat, zůstaňme liberální a oni stejně zmizí díky demografickému vývoji. Z hlediska mého článku nejsou důležité důvody, které vedly ke vzniku tohoto argumentu. Zajímá mne spíše pravdivost tohoto argumentu, tedy zda může demografický vývoj způsobit ztrátu volební podpory politické strany a v jakém časovém horizontu.

Před osmnácti lety se poprvé objevila teze o tom, že komunisté časem vymřou (viz též Kubát 2000: 21; pro devadesátá léta o ní hovoří Drda a Dudek 2006: 95). Nicméně volební výsledky této tezi nenasvědčují. Vzniká tedy otázka: Vymřou voliči KSČM? A když ano, kdy to bude? Tato otázka otevírá jedno velké téma politické sociologie, jež zkoumá vztah volebního chování a věku, potažmo vztah politických postojů a věku. Proto nejprve představím konceptualizaci vztahu věku a volebního chování. Následně představím výzkumnou strategii, pomocí níž budu modelovat hypotetickou výši volební podpory KSČM v budoucích volbách a jež využívá základní myšlenky kohortní analýzy, konkrétně princip čistého vlivu kohort. Zároveň představím předpoklady, jež tato strategie obsahuje, a datové soubory, jež k analýze využívám. Ve třetí části prezentuji výsledky analýz, jež se zaměřovaly na splnění uvedených předpokladů. Čtvrtá část obsahuje výsledky modelování hypotetických zisků KSČM a vyslovím se v ní k základní otázce, zda voliči KSČM vymřou. Na závěr budu diskutovat uvedená zjištění.

1. Jak věk ovlivňuje volební chování?

Vztah věku a volebního chování je v literatuře nejběžněji teoretizován ve dvou základních analytických úrovních: (1.) vztahu věku a volební účasti; (2.) vztahu věku a volby konkrétní strany. Obě analytické roviny většina autorů odděluje, neboť cílem jejich studií bývá vysvětlit buď volební účast, nebo volbu konkrétních stran; a věk v těchto studiích slouží jako jedna z mnoha vysvětlujících proměnných. Jedinou mně známou výjimku spatřuji v michiganském sociálně psychologickém modelu stranické identifikace¹ (Campbell, Converse, Miller a Stokes 1960) a v Conversem rozpracovaném vývojovém modelu stranické identifikace (Converse 1969 a 1976). Tyto modely využívají koncept stranické identifikace jako stěžejního politického postoje, který ovlivňuje jak volební účast, tak volbu strany. Stranickou identifikaci chápou tyto autoři jako psychologickou vazbu ke straně; tato náklonnost jedince motivuje k volbě strany a tedy i k volební účasti. Zároveň lze intenzitu stranické identifikace chápat jako pravděpodobnost hlasování pro konkrétní stranu a tedy i volební účasti (Converse 1969: 143).

Věk vstupuje do konceptualizace stranické identifikace dvěma základními způsoby: socializací v rodině a socializací do společnosti. Nejprve jedinec získává stranickou identifikaci od rodičů v období zvaném raná fáze politické socializace, časově řazené do období dospívání. Nicméně v době dospívání a rané dospělosti se jedinci o politiku moc nezajímají a jsou k ní z větší části lhostejní; proto není stranická identifikace v této věkové skupině velmi rozšířená. Důsledkem je i nižší volební účast v této věkové skupině. Jakmile se ale občané blíží třiceti letům, narůstá mezi nimi podíl stranicky identifikovaných; tento vzestup kulminuje kolem věku 60 až 65 let. Důvody nárůstu zájmu o politiku a potažmo i nárůstu stranické identifikace hledají uvedení autoři zprvu v socializační roli společenských skupin s politizovanými zájmy, s nimiž se jedinec v životě setkává především skrze organizace jako odbory či jiné zájmové skupiny, zadruhé ve větší integrovanosti do komunity, za třetí ve vlivu velkých historických událostí jako hospodářská krize nebo válka či osobních krizí jako ztráta zaměstnání (Campbell, Converse, Miller a Stokes 1967: 93–94).²

Tento model rozpracoval Converse ve vývojovém modelu stranické identifikace, v němž popisuje způsob získávání stranické identifikace jedincem pomocí dvou základních procesů:

proces učení a proces transmise (Converse 1969: 148).³ Podle Converse získávají jedinci stranickou identifikaci od svých rodičů, nicméně stranická identifikace získaná v rodině je omezena na relativně malou část mladých voličů (přestože jejich rodiče měli stranickou identifikaci mnohem četněji a intenzivněji). Teprve s dospělostí se jí učí a posilují s tím, jak se účastní voleb. Z našeho hlediska je důležitá vazba mezi opakovaným účastněním se voleb a nárůstem volební loajality, resp. stranické identifikace. Věk do této vazby vstupuje nepřímo, byť je volební zkušenost téměř lineární funkcí věku.

Výše zmíněný michiganský model – na rozdíl od Conversova, který svůj model definoval jednoznačně na základě životního cyklu jedince – identifikoval tři obecné zdroje změny ve vztahu mezi věkem a volebním chováním. V prvé řadě je to vliv životního cyklu jedince (*life-cycle effects* nebo též *age effects*), kdy jsou změny ve volebním chování interpretovány jako důsledky biologického a sociálního stárnutí, resp. procházení jednotlivými fázemi života jako dospělost, střední věk a stáří (viz např. Giddens 1999: 54–57, Alan 1989). Dále tento model upozornil na vliv významných historických událostí, jež mohou fungovat zaprvé jako zdroj formování specifické generace, jež dospívá v dané době (*generational effects*), a zadruhé jako zdroj obecného vlivu dané události na celou populaci (*period effects*). Uvedené zdroje změny ve vztahu mezi věkem a volebním chováním jsou klasickými nástroji analýzy kohort (viz např. Glenn 1977). Nyní se podrobněji zaměřím na to, jak je z těchto hledisek věk teoretizován jak ve vztahu k volební účasti, tak k volbě strany.

1.1 Věk a volební účast

Mezi jedno z prvních zjištění volebních studií patří tvrzení, že vztah mezi volební účastí a věkem má zaoblený tvar: v mládí je volební účast na nejnižší úrovni, postupně dynamicky roste a kolem 30 let se nárůst volební účasti zpomaluje, aby se kolem věku 50 let zkorozastavil a zůstal stejný přibližně do věku 65 let, od kdy pomalu klesá (Campbell, Converse, Miller a Stokes 1967: 261–265; Milbrath 1965: 134–135; Rosenstone a Hansen 2003: 137–138). Tento vztah mezi věkem a volební účastí je téměř univerzální a bývá interpretován jako důsledek životního cyklu jedince. Vliv životního cyklu na volební účast (a politickou participaci obecně) bývá interpretován ve smyslu (1.) sociálních a psychologických vazeb jedinců na společnost; a (2.) zkušeností s politikou.

Podle první interpretace se mladí občané voleb neúčastní, protože nejsou dostatečně integrováni do komunity. Naopak starší občané už jsou a vykazují nejvyšší úroveň volební účasti; velmi staří občané se přestávají politiky účastnit kvůli fyzickým problémům a obecně kvůli zúžení psychologické vazby na společnost (Cumming a Henry 1961, Converse a Niemi 1971: 445, Teixeira 1992: 36–42, Rosenstone a Hansen 2003: 137–139). Věk (společně s rodinným stavem a návštěvou kostela) bývá v této interpretaci považován za indikátor zapojení do společnosti či propojení s ní (*social connectedness*). Mezilidské, komunitní a obecně společenské vazby motivují jedince k volební účasti a hlasování pro konkrétní strany; tyto vazby totiž poskytují vnější podnět k hlasování a zároveň zvyšují pocit smysluplnosti a významnosti voleb. Starší občané jsou podle této argumentace více usazení, mají hlubší kořeny v komunitě a společnosti a stabilnější a dlouhodobější vazby k dalším jedincům (Teixeira 1992: 37), což zvyšuje jejich volební účast. Samozřejmě, že věk má vliv i na jiné charakteristiky jedinců, například na politické postoje (jako stranictví, pocit politické efektivity, zájem o politiku apod.)

a na další typ vazeb na komunitu (jako vlastnictví domu či bytu a usedlostí), jež ovlivňují volební chování. Nicméně důležité je, že věk ovlivňuje volební chování i při kontrole těchto jiných proměnných. Proto je takto kontrolovaný vliv věku Teixeiraou interpretován jako důsledek vztahu věku a zapojení do společnosti (1992: 37; poznámka pod čarou 34).

Někteří autoři považují integraci do společnosti za důsledek postupného přejímání sociálních rolí dospělých (přehled podávají Highton a Wolfinger 2001). Podle této teorie získávání rolí dospělého jedince (*adult-role theory*) prochází jedinec na začátku dospělosti několika změnami, díky nimž získává role dospělého člověka. V prvé řadě se jedná o ukončení školního studia a nástup do zaměstnání. Další změnou je odstěhování od rodičů a začátek společného života v domácnosti s partnerem. Třetí změna souvisí s ukončením rezidenční mobility a usazením se, případně zakončeným koupí vlastního bydlení. Tyto změny mají způsobit větší integraci do společnosti a tedy nárůst volební účasti ve věku přibližně mezi 18 a 30 lety.⁴

Odlíšnou interpretaci vlivu životního cyklu na volební účast poskytují ti autoři, kteří považují věk spíše než za indikátor sociálního zapojení za indikátor zkušeností (Converse 1976; Strate, Parrish, Doder a Ford III 1989). Jak lidé stárnou, tak chápou politický proces a znají strany i jejich představitele. Zároveň získávají ke stranám pevnější vazby, získávají politické znalosti a schopnosti, sociální kontakty a jejich sociální sítě se stávají hustšími, díky čemuž jsou více vystaveni mobilizaci. Díky těmto charakteristikám jsou tyto lidé schopni snadno překonat náklady na politickou participaci (Rosenstone a Hansen 2003: 137).

Bez ohledu na to, jak je interpretován vliv věku na volební účast (věk jako indikátor sociálních vazeb nebo zkušenosti), může vztah volební účasti a věku variovat i přesto, že je vliv životního cyklu brán v potaz. Odlíšnosti v míře volební účasti jednotlivých věkových kohort mohou být důsledkem socializačních zkušeností jednotlivých věkových kohort či generací. Například americká literatura upozorňuje na odlíšnosti v míře volební účasti žen, které dospěly v době před a po roce 1920, kdy došlo k rozšíření volebního práva i na ženy (Wolfinger a Rosenstone 1980: 40). Obdobný význam – nicméně již bez ohledu na pohlaví – měla i hospodářská krize a politika New Dealu (Rosenstone a Hansen 2003: 139, Beck 1974). Obecně je v literatuře zkoumán vliv generační výměny na výši volební účasti. Výsledkem většinou bývá závěr, že generační výměna způsobila pokles volební účasti, neboť mladší generace se voleb účastní méně než starší generace, když byly v mladším věku (Blais, Gidengil, Nevitte a Nadeau 2004; Franklin 2004). V českém prostředí mohou výraznou socializační roli hrát události jako druhá světová válka či události let 1968 a 1989 (o vlivu těchto událostí na volbu KSČM viz dále).

1.2 Věk a volba strany

Britský aforismus říká, že jestliže nejsi ve 20 letech radikální, nemáš srdce; jestliže nejsi konzervativní v 60 letech, nemáš mozek. Tato lidová znalost odráží britskou zkušenost 50. a 60. let, kdy bylo typické, že mladí hlasovali pro Labour Party, zatímco starší voliči pro Conservative Party (Denver 2007: 53–54). Věkové odlíšnosti při výběru politické strany mohou být vysvětleny – obdobně jako v případě volební účasti – dvěma základními způsoby: (1.) vliv životního cyklu; (2.) vliv kohort či politických generací. V prvním případě je důležitý věk a chronologie stárnutí jednotlivce a v zásadě odráží vysvětlení implicitně obsažené ve výše uvedeném aforismu: mladí lidé jsou idealisté, radikální ve svých požadavcích na sociál-

ní a politickou změnu; jak ale postupně stárnou, získávají odpovědnost (za rodinu), závazky (hypotéky) a zájem na zachování statu quo (majetky), což vede k jejich odklonu od požadavku na sociální změnu a příklonu ke konzervatismu (Denver 2007: 54). Ve druhém případě je důležité, kdy byl jedinec socializován a prvně zažíval politiku. Argumentem je, že každá generace je ovlivněna odlišnými a odlišně důležitými politickými událostmi, jež mají formující vliv na její politické postoje a chování (Denver 2007: 54).

Vztah věku a volby strany v Dánsku, Švédsku a Norsku zkoumal Oddbjørn Knutsen na datech z let 1970 až 1999 (Knutsen 2003). Na příkladu klasických sociálně demokratických stran v těchto zemích se mu podařilo dokázat relativně silný vliv kohort, kdy především kohorty socializované před druhou světovou válkou vykazovaly vysokou míru podpory těmto stranám. Souběžně na podporu těchto stran má vliv životní cyklus, kdy občané nad 40 a především nad 50 let hlasují pro tyto strany. Obdobný vliv zaznamenal i u stran zelených a radikálních socialistických stran, jež mají podporu především mezi mladými a generací socializovanou po roce 1968. V případě pravicových stran jsou vzorce podpory méně jasné a v jednotlivých zemích se odlišují.

Naopak Goerres (2008) při analýze britských a německých voličů nezjistil systematický vliv generací a životního cyklu na hlasování starších voličů. Potvrdil pouze hlasování mladších voličů a zároveň generací narozených v 60. letech minulého století a později pro stranu nové politiky (německé zelené), což je velmi obdobné zjištění Knutsenovu. Goerres navíc upozornil na důležitou věc: čím větší je volební volatilita a vazba voličů na strany slabší, tím je méně zřetelná vazba věku na volbu strany. Proto je v takových systémech obtížnější nalézt vliv kohort či životního cyklu na volební chování.

V oblasti postkomunistických států byl vztah věku a volby strany zkoumán především ve vztahu k volbě reformních vs. komunistických/postkomunistických stran. Například v Maďarsku měla postkomunistická Maďarská socialistická strana v roce 1990 větší podporu mezi staršími voliči (Szelenyi, Szelenyi a Poster 1996: 473).⁵ Obdobné vzorce platí i v České republice (Matějů, Vlachová a kol. 1999: 319–326; Lebeda, Linek, Lyons a Vlachová 2007: 8–9). Sara Schatz upozornila na to, že v zemích, kde došlo k rychlé politické a ekonomické transformaci komunistických států, se okamžitě ustavily vazby mezi volbou strany a věkem s tím, že starší voliči hlasují pro strany bývalého režimu a udržení statu quo. Naopak v zemích s postupnou transformací k ustavení takovéto vazby nedošlo (Schatz 2002).

2. Strategie zkoumání, předpoklady, metodologie a data

Typické pro výše uvedené teorie je zaměření na vliv životního cyklu a generací; zájem o vliv událostí je upozaděn, neboť je chápán jako mimořádný, kontextově specifický a neopakovatelný. Obdobně od specifčnosti událostí ustoupím i já, neboť základní předpoklad smysluplnosti zkoumání toho, zda komunističtí voliči v budoucnu mohou vymřít, spočívá v myšlence, že voliči KSČM jsou jednou pro vždy definovaní, noví voliči této straně nebudou přibývat, a jde tedy jen o to, kdy její stávající voliči začnou postupně umírat. Tento předpoklad se shoduje s myšlenkou tzv. čistého vlivu kohort, což znamená, že vliv kohort není znečištěn dalšími zdroji změn vztahu věku a sledované proměnné, tedy vlivem stárnutí či vlivem doby/události (Glenn 1977: 50).

Typický vzorec čistého vlivu kohort znamená reprodukci stejné úrovně vztahu v čase. Hypoteticky mohla KSČM ve věkové kohortě 40–49 let získat v roce 1990 podporu 10 procent a v roce 2000 ve věkové kohortě 50–59 let také 10 procent. Stejně tak by za situace čistého vlivu kohort měla v roce 2010 ve věkové skupině 60–69 let a v roce 2020 věková skupina 70–79 let získat KSČM také 10 procent hlasů. Pouze absolutní počet takovýchto voličů KSČM (a ostatních stran v daných věkových kohortách) bude klesat v míře určené pravděpodobnostmi dožití jednotlivých věkových skupin (za předpokladu shody pravděpodobnosti dožití voličů jednotlivých stran).

Vztáhnout myšlenku čistého vlivu kohort na volební podporu strany ale vyžaduje splnění několika předpokladů. V případě jejich nesplnění lze analýzu čistého vlivu kohort na volební podporu KSČM také provést, nicméně s tím, že odhady podpory budou s velkou pravděpodobností nepřesné. Jaké předpoklady to tedy jsou? V mém případě čistý vliv kohort znamená, že na volební podporu KSČM nemají vliv události, ani stárnutí. Využijí-li výše zmíněných tří zdrojů změny vztahu mezi věkem a volebním chováním, jež jsou základem jakékoli kohortní analýzy, lze předpoklady a jejich projevy rozčlenit následovně:

A. vliv událostí

neexistence specifických situací vedoucích k nárůstu/poklesu volební podpory KSČM. Neexistence takových situací se projevuje ve stabilitě volební podpory KSČM, resp. jejím pozvolném poklesu. V případě, že některé události či situace v minulosti vedly k nárůstu či poklesu podpory KSČM, by odhady budoucí hypotetické volební podpory této strany nebylo možné považovat za přesné. Důvod spočívá v tom, že opakování podobných událostí by skutečně výsledky odchýlilo od mého relativně statického odhadu, jenž je založen pouze na vztahu dvou charakteristik (pravděpodobnosti volby KSČM a pravděpodobnosti přežití) a s takovýmito událostmi nepočítá.

B. vliv životního cyklu jedince

neexistence vlivu životního cyklu na volební podporu KSČM. Nulový vliv životního cyklu na volební podporu strany se projevuje tím, že jednotlivé věkové skupiny definované rokem narození (generace) mají stejné úrovně volební podpory KSČM v průběhu svého života. Nedochozí tak k změně úrovně volební podpory straně v čase. Například generace narozená mezi lety 1945–1955 by měla mít podporu KSČM stejnou jak v roce 1996, tak v roce 2006. I v případě tohoto předpokladu platí poznámka z předchozího odstavce o tom, že v případě existence vlivu životního cyklu by odhady budoucí hypotetické volební podpory KSČM nebyly přesné.

C. vliv generace/kohorty

existence vlivu generací/kohort na volební podporu KSČM. Tento předpoklad se projevuje tím, že voliči KSČM opakovaně hlasují pro tuto stranu i v následujících volbách. V analýzách opakovaných dotazníkových šetření by se tento předpoklad měl projevit tím, že generace definované rokem narození budou mít obdobné pravděpodobnosti hlasování pro KSČM. Zároveň je ale tento předpoklad nutné zkoumat s ohledem na sílu stranické identifikace těchto voličů a na stabilitu voličské podpory straně ve smyslu opakované volby. Vliv kohort by totiž měl být důsledkem toho, že stejní voliči hlasují pravidelně pro KSČM.

Modelování hypotetických volebních výsledků v budoucích volbách za situace pouze kohortního efektu spočívá na jednoduché úvaze, že pravděpodobnosti hlasování pro KSČM u jednotlivých skupin narozených v konkrétním roce se budou v budoucnu opakovat. Znamená to tedy, že voliči narození například v roce 1950 měli stejnou pravděpodobnost volby KSČM ve volbách do PS v letech 1998 a 2006 a totožných hodnot bude dosahovat i v budoucnu, třeba v roce 2016. Moje analýza je vedena myšlenkou, že v případě, že budou výše uvedené předpoklady splněny, mohou provést modelování hypotetických volebních výsledků KSČM, jež je založeno na sledování vlivu pravděpodobnosti dožití jednotlivých věkových skupin na počet voličů KSČM. K tomu využiji tři základní informace: (1.) pravděpodobnosti hlasování pro KSČM jednotlivých věkových skupin; (2.) pravděpodobnosti dožití jednotlivých věkových skupin; (3.) strukturu jednotlivých věkových skupin v absolutních číslech v roce začátku modelování (model je detailně představen v části 4).

K prozkoumání výše uvedených předpokladů a k modelování vztahu věku a volební podpory KSČM využiji tři typy datových souborů: (1.) exit-pollová šetření z let 1992, 1996, 1998 a 2006; (2.) povolební studie z let 1996 a 2006; a (3.) spojené datové soubory z pravidelných šetření CVVM z let 1996 a 2006.⁶ Informace o pravděpodobnostech hlasování pro KSČM v jednotlivých věkových skupinách získám ze spojených datových souborů z šetření CVVM.

Exit-pollová šetření jsou prováděna v průběhu konání voleb a v jednotlivých letech je prováděla různá konsorcia firem, povětšinou za účasti agentury SC&C.⁷ Sběr dat probíhal vždy na základě vícestupňového náhodného výběru. Velikost souboru převyšovala vždy deset tisíc respondentů: 11 298 (1992), 14 147 (1996), 12 918 (1998) a 26 500 (2006).⁸ Operacionalizace volby strany byla provedena přímou otázkou na to, kterou stranu jedinec volil (dotazování jsou pouze jedinci, kteří se voleb zúčastnili). Data byla vážena tak, aby odpovídala volebním výsledkům v ČR.

Druhý typ dat vychází z červnových šetření CVVM v letech 1996 a 2006. Zatímco šetření z roku 1996 nebylo designováno jako klasická povolební studie, obsahuje přesto informace o volební účasti a výběru strany ve volbách do PS. Sběr dat probíhal kvótním výběrem a soubor má 958 respondentů. Šetření z roku 2006 bylo první českou povolební studií klasického typu. Sběr probíhal také kvótním výběrem a soubor má 2002 respondentů (více viz Lebeda, Linek, Lyons a Vlachová 2007). V obou šetřeních byla volba strany operacionalizována ve dvou krocích. Nejprve na základě kladné odpovědi na otázku po účasti ve volbách byli vybráni respondenti, již se voleb účastnili. Těmto respondentům byla poté položena otázka, pro jakou stranu hlasovali.⁹ Ti, co nevěděli, zda se voleb zúčastnili či odmítli odpovědět, jsem považoval za ty, co se voleb nezúčastnili. Ti respondenti, kteří nevěděli, jakou stranu volili, či na tuto otázku neodpověděli, byli také považováni za nevoliče. Data v obou šetřeních byla vážena podle volební účasti a volby strany.

Třetí typ dat pochází z pravidelných šetření CVVM, jež se konají přibližně každý měsíc. Z každého šetření byla vybrána informace o volební účasti a volbě strany v hypotetických volbách do PS, věku a pohlaví respondenta. Tyto informace z jednotlivých šetření byly sloučeny do jednoho souboru. Všechna šetření byla prováděna na základě kvótního výběru; velikost souboru v roce 1996 byla 12 012 a v roce 2006 dosáhla 10 619. Volba strany v těchto šetřeních byla operacionalizována v principu jednotně, byť se v případě červnových šetření jednalo o povolební studie, jež obsahovaly otázku na volbu v právě proběhlých volbách do PS (viz poznámka pod čarou 10, zatímco ostatní šetření obsahovala hypotetické dotazy na účast

a volbu strany).¹⁰ Nejprve na základě kladné odpovědi na otázku po účasti ve volbách byli vybráni respondenti, již by se voleb účastnili. Těmto respondentům byla poté položena otázka, pro jakou stranu by hlasovali. Data v obou šetřeních byla vážena podle volební účasti a volby strany. Procedura ohledně kategorií odpovědí „nevím“ a „odmítl/a odpovědět“ z povolebních studií byla použita i v případě těchto souborů.

3. Prozkoumání předpokladů modelování budoucích hypotetických volebních zisků KSČM

Analýzu jednotlivých předpokladů začnu pohledem na to, zda v minulosti existovaly specifické události či situace, které vedly k nárůstu či poklesu volební podpory KSČM. Existenci takovýchto událostí lze odhalit při pohledu na volební zisky KSČM. V případě, že by žádné takovéto události neexistovaly, lze oprávněně očekávat stabilní výši volební podpory KSČM. Kdyby navíc KSČM nezískávala nové voliče a docházelo by pouze k pozvolnému úmrtí jejích voličů, lze očekávat pozvolný pokles volební podpory. Počet hlasů v absolutních číslech od roku 1990 téměř lineárně klesá. V roce 2002 nicméně narostla podpora KSČM oproti předchozím volbám o více než 200 tisíc hlasů; přibližně stejný počet hlasů KSČM ztratila v následujících volbách v roce 2006 (viz tabulka 1). I v procentním vyjádření (ať už ve smyslu procent platných hlasů nebo procent oprávněných voličů) byl rok 2002 z hlediska podpory KSČM výjimečný. V procentech platných hlasů byl nárůst výrazný (+7,5 procentních bodů), zatímco v procentech oprávněných voličů, jež eliminuje vliv volební účasti, byl nárůst podpory KSČM pouze 2,5 procentních bodů.

Tabulka 1: Volební podpora KSČM ve volbách do Poslanecké sněmovny (České národní rady) v letech 1990–2006

	Oprávnění voliči (N)	Volební účast (%)	Hlasy pro KSČM (N)	Hlasy pro KSČM (% platných)	Hlasy pro KSČM (% oprávněných)
1990	7 553 477	96,79	954 690	13,24	12,64
1992	7 738 981	85,08	909 490	14,05	11,75
1996	7 990 770	76,41	711 258	11,73	8,90
1998	8 116 836	74,03	658 550	11,03	8,11
2002	8 264 484	58,00	882 653	18,51	10,68
2006	8 333 305	64,47	685 328	12,81	8,22

Poznámka: Pro rok 1996 jsou prezentovány údaje o společném zisku KSČM a LB (viz poznámka 7).

Zdroj: ČSÚ

Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2002 se konaly za situace vysokého znechucení politikou mezi občany, jež pramenilo ze spolupráce dvou hlavních stran ČSSD a ODS na principu tzv. opoziční smlouvy. Tento způsob vládnutí pro velkou část voličů znamenal zamlžení rozdílu mezi oběma stranami, pokles stranické identifikace občanů (Linek a Lyons 2007)

a nárůst nezájmu o politiku. Zároveň výrazně poklesl podíl lidí, kteří byli přesvědčeni, že záleží na tom, kdo je u moci, a to z 83 procent v roce 1996 na 54 procent v roce 2002. To se projevilo jak nejnižší volební účastí při volbách do dolní komory českého parlamentu na úrovni 58 procent, tak nárůstem podpory KSČM. Ta totiž byla do té doby jedinou parlamentní stranou, která se neúčastnila vládnutí, a byla proto vnímána jako jediná relevantní alternativa etablovaným stranám.¹¹

Jestliže volby v roce 2002 znamenaly pro KSČM nárůst volební podpory nad její stabilní úroveň, pak nejenže žádné jiné volby nepředstavovaly pro KSČM vysoký pokles podpory pod její stabilní úroveň, ale ani v průběhu jednotlivých volebních cyklů nedocházelo k poklesu podpory KSČM pod deset procent (dle pravidelných šetření CVVM;¹² dle šetření agentury STEM byla podpora KSČM pod deseti procenty v období 1993–1996 častěji, viz Drda a Dudek 2006: 125). Volební podpora KSČM je tedy stabilní a v čase mírně klesá s výjimkou uvedeného období kolem voleb do PS v roce 2002. Lze předpokládat, že opakování situace podobné systému vládnutí na principu opoziční smlouvy, resp. nějaká forma programového sblížení dvou hlavních stran, by mohly vést k nárůstu volební podpory KSČM. Naopak v průběhu analyzovaného období od roku 1990 nedošlo ani k dočasnému poklesu podpory KSČM pod deset procent, a proto lze očekávat, že se v budoucnu neobjeví specifická událost, jež by podporu KSČM dramaticky snížila.

Další dva předpoklady pro existenci čistého vlivu kohort na volební podporu KSČM spočívají zaprvé v neexistenci vlivu životního cyklu na volební podporu KSČM a naopak v existenci vlivu generací/kohort na volební podporu KSČM. Tyto předpoklady prozkoumám současně za využití kohortní tabulky, jež obsahuje věkové skupiny v řádcích, roky zkoumání ve sloupcích a kohorty v diagonálách (Glenn 1977: 8–11). Tabulka 2 prezentuje údaje o volební podpoře KSČM v jednotlivých věkových skupinách za roky 1996 a 2006. Prezentují informace jak z povolebních studií, tak ze spojených datových souborů pro oba roky, což umožňuje porovnat odhady z různých šetření. Povolební studie byly provedeny krátce po volbách, a měly by tudíž obsahovat přesné odhady podpory KSČM v jednotlivých věkových skupinách. Na druhé straně jsou založeny na relativně malých číslech a chyby odhadu mohou být v rozmezí až několika procentních bodů. Spojené datové soubory jsou naopak založeny na šetřeních prováděných v průběhu celého roku, což může vést k nepřesnostem při odhadu vztahu věku a volební podpory strany v důsledku odlišnosti hypotetické podpory straně v jednotlivých věkových skupinách na začátku roku, v den voleb a konci roku. Zároveň jsou ale odhady založeny na velkém počtu případů. Prezentují informace o vztahu věku a podpory KSČM jak v podobě procent všech oprávněných voličů, tak procent účastníků se voličů.

Podpora KSČM je nevyvážená mezi jednotlivými věkovými skupinami a koncentruje se mezi staršími občany, a to jak ve volbách v roce 1996, tak v roce 2006. Srovnání odhadů ze spojených souborů a povolebních studií ukazuje velmi malé rozdíly. Mezi oprávněnými voliči v roce 1996 jsou mezi oběma soubory nejvyšší rozdíly v rozmezí dvou až tří procentních bodů ve věkových skupinách 51–70 let; v ostatních věkových skupinách jsou rozdíly menší než 1,5 %. Pro rok 2006 jsou rozdíly odhadů nižší než jeden procentní bod pro všechny věkové skupiny s výjimkou věkových skupin nad 61 let. Při přepočtu podílů na účastnících se voliče se rozdíly zvětšují, především pro věkové skupiny nad 61 let, kdy nejvyšší rozdíly představují 4 procentní body v roce 1996 a 7 procentních bodů v roce 2006. S ohledem na výběrové chyby lze nicméně považovat údaje z obou typů zdrojů pro roky 1996 a 2006 za shodné.¹³

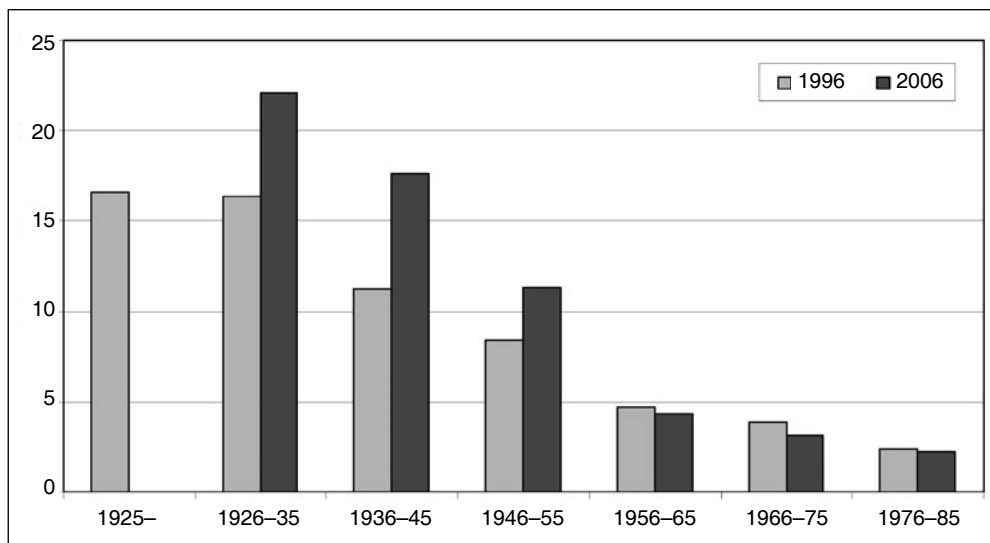
Tabulka 2: Volební podpora KSČM ve volbách do Poslanecké sněmovny v jednotlivých věkových skupinách v letech 1996 a 2006 (v procentech)

	oprávnění voliči				platné hlasy			
	spojené soubory		povolební studie		spojené soubory		povolební studie	
	1996	2006	1996	2006	1996	2006	1996	2006
18–20 let	2,4	1,1	2,8	0,5	3,6	2,5	3,7	0,8
21–30 let	3,9	2,2	2,6	1,7	5,5	3,8	3,4	2,7
31–40 let	4,7	3,1	3,8	3,4	6,1	5,0	5,0	5,2
41–50 let	8,4	4,3	7,9	3,6	10,7	6,6	10,4	5,5
51–60 let	11,2	11,3	13,4	11,2	14,2	16,8	17,6	17,4
61–70 let	16,4	17,6	19,1	20,4	21,5	25,2	25,1	31,7
71 a více	16,6	22,1	16,5	24,9	22,6	31,7	21,7	38,8
celkem	8,9	8,2	8,9	8,2	11,7	12,8	11,7	12,8

Poznámka: Pro rok 1996 jsou prezentovány údaje o společném zisku KSČM a LB (viz poznámka 7).

Zdroj: Spojené datové soubory z šetření CVVM v letech 1996 a 2006; Česká volební studie 2006 a povolební šetření CVVM z roku 1996

Graf 1: Volební podpora KSČM ve volbách do Poslanecké sněmovny v jednotlivých věkových kohortách v letech 1996 a 2006 (v procentech oprávněných voličů)

Poznámka: Pro rok 1996 jsou prezentovány údaje o společném zisku KSČM a LB (viz poznámka 7). Pro údaje za rok 2006 sloupec narozen/a 1926–35 znamená narozen/a 1935 a dříve.

Zdroj: Spojené datové soubory z šetření CVVM v letech 1996 a 2006

Vzhledem k tomu, že modelování budoucích hypotetických výsledků budu provádět na základě celkového počtu oprávněných voličů, budu existenci vlivu životního cyklu a generací sledovat na skupině oprávněných voličů. Pro věkové kohorty narozené v letech 1956–1975 (v tabulce 2 v řádcích 21–30 let a 31–40 let pro odhady v roce 1996; kohortní prezentaci poskytuje graf 1) jsou hodnoty podpory KSČM v obou časových okamžicích (1996 a 2006) téměř totožné a rozdíly dosahují maximálně 0,8 procentního bodu. Zároveň dochází k reprodukci vyšší podpory KSČM ve starší kohortě (1956–1965, resp. 31–40 let pro odhady v roce 1996). U starších věkových kohort narozených před rokem 1955 dochází k postupnému nárůstu podpory KSČM v jednotlivých kohortách. V případě kohorty 1946–55 došlo k nárůstu z 8 na 11 procent, v kohortě 1936–45 z 11 na 18 procent a v kohortě 1926–35 z 16 na 22 procent.

Tabulka 2 a graf 1 poskytují argumenty jak pro vliv kohort, tak pro vliv životního cyklu. Vliv kohort lze zaznamenat především u mladších věkových skupin a především u věkové skupiny 41–50 let. V ní došlo v průběhu deseti let k poklesu podpory KSČM z osmi na čtyři procenta v souladu s tím, jak kohorta narozená v letech 1946–1955 byla nahrazena kohortou narozenou v letech 1956–1965. Zde by stálo za to upozornit na relativně silný zlom v podpoře KSČM mezi skupinami narozenými před a po roce 1954 (tento zlom lze zaznamenat jak na datech z roku 1996, tak z roku 2006). Rozdíl dosahuje přibližně pěti až šesti procentních bodů. Tento zlom je nejspíš způsoben tím, že občané narození v a po roce 1954 byli již primárně socializováni za normalizace a se zkušeností sovětské invaze v roce 1968.

Naopak ve prospěch argumentace o vlivu životního cyklu mluví podpora KSČM ve starších věkových skupinách, u nichž je v roce 2006 podpora vyšší než očekávaná na základě podpory ve věkové skupině o deset let mladší v roce 1996. Podpora KSČM ve věkových skupinách nad 51 let je přibližně stejná v letech 1996 a 2006; i když v roce 2006 lehce vyšší. K podstatnému nárůstu dochází pouze u věkové skupiny 71 let a více. Důvodem je skutečnost, že v roce 1996 tuto skupinu tvořili občané, kteří se narodili v letech před rokem 1935, již byli politicky socializováni v době konce první republiky, druhé světové války a tříleté demokratické zkušenosti v letech 1945–1948 (část této skupiny se mohla dokonce účastnit voleb v roce 1946). V roce 2006 věkovou skupinu nad 71 let tvořila skupina občanů, jež se narodila před rokem 1945. Velká část této skupiny v době dospívání zažila druhou světovou válku, komunistický převrat v roce 1948 a počátky budování komunismu v Československu. V této skupině občanů si velká část populace vytvořila pozitivní vazby ke komunistické straně a režimu, jež se reprodukuje v demokratickém režimu po roce 1989 a v následujících volbách.

Positivní síla vazby na komunistickou stranu je součástí předpokladu o vlivu kohort na volbu KSČM. Nejde totiž jen o to, aby se pravděpodobnosti hlasování pro KSČM v dané generační kohortě reprodukovaly v čase, ale i o to, aby tyto stejné pravděpodobnosti byly důsledkem toho, že stejní voliči hlasují pravidelně pro KSČM. V případě, že by totožné pravděpodobnosti nebyly důsledkem stranické loajality, ale výrazné volatility ve volbě strany, byl by předpoklad o vlivu kohort na hlasování pro KSČM těžko obhajitelný; navíc by volba KSČM byla evidentně důsledkem úplně jiných důvodů než těch, které stojí za kohortním efektem (viz Georres v tisku).

Opakované hlasování pro KSČM v následujících volbách převyšuje osmdesát procent (mezi těmi, kteří ve volbách V+1 hlasovali pro KSČM, hlasovalo ve volbách V pro KSČM více než 80%).¹⁴ Již tak vysoká vazba voličů ke KSČM vykazuje lineární závislost na věku:

čím starší je volič, tím větší je pravděpodobnost opakovaného hlasování. V případě věkové skupiny nad 60 let dosahovalo opakované hlasování hodnot téměř 90 procent, zatímco ve věkové skupině 20/22–29 let variovalo v rozmezí 47–72 procent.

Plnění výše uvedených předpokladů vypadá tedy následovně:

- neexistence specifických situací vedoucích k nárůstu/poklesu volební podpory KSČM. V případě tohoto předpokladu jsem zaznamenal jednu výjimku, kdy došlo k nárůstu podpory KSČM (volby do PS v roce 2002). Na druhé straně je obtížné nalézt okamžiky, kdy volební podpora KSČM poklesla pod jejich tradiční hranici. Výjimkou může být období, kdy docházelo ke sporům o budoucí vývoj strany a k odštěpení několika reformistických uskupení v průběhu roku 1993.
- neexistence vlivu životního cyklu na volební podporu KSČM. Analýza kohortních tabulek tento předpoklad částečně vyvrátila, neboť jsem zaznamenal nárůst podpory KSČM s rostoucím věkem, nicméně pouze v případě voličů starších 50 let. Výsledky naznačují, že mezi věkovými skupinami narozenými před rokem 1955 došlo nejen k reprodukci podpory KSČM, ale i k jejímu navýšení. Nárůst ve všech věkových skupinách narozených před rokem 1955 naznačuje, že se nejedná o důsledek přechodu z ekonomické aktivity do důchodu. Zdroje tohoto nárůstu jsou s velkou pravděpodobností jiné než třídní.
- existence vlivu generací/kohort na volební podporu KSČM. Tento předpoklad byl potvrzen, a to jak ve smyslu vlivu kohort, tak ve smyslu existence volební loajality, jež navíc roste u starších občanů, u nichž získává KSČM nejvyšší podporu.

Tato struktura plnění předpokladů umožňuje modelování budoucích hypotetických zisků KSČM na základě čistého vlivu kohort. Jak existence vlivu životního cyklu (nárůst podpory KSČM mezi staršími voliči), tak existence situací nárůstu podpory KSČM (volby do PS 2002) mohou mít na hodnoty budoucích hypotetických zisků KSČM pouze pozitivní vliv: hodnoty, jež zjistíme na základě čistého vlivu kohort, mohou být v případě nárůstu podpory KSČM s věkem či v případě specifické události, jako byly volby do PS v roce 2002, pouze vyšší, v žádném případě nižší. Proto hodnoty budoucích hypotetických volebních zisků KSČM, jež budu prezentovat v následující části, budou konzervativní; lze očekávat i mírně vyšší zisky.

4. Modelování budoucích hypotetických výsledků KSČM

Modelování budoucích hypotetických volebních výsledků KSČM je za předpokladu čistého vlivu kohort statické: pravděpodobnosti platné ve vstupním roce mají platit i v následujících letech. Například předpokládám, že budou zachovány současné pravděpodobnosti vymírání, což vzhledem k prodlužující se délce života není předpoklad pravdivý. Obdobně – tentokrát nepřímo – předpokládám, že pravděpodobnosti volební účasti věkových kohort budou zachovány, tedy že se stárnutím nebude docházet k proměně volební účasti, což také není pravdivý předpoklad vzhledem k zjištění uvedeným v první části. Způsobem, jak se alespoň částečně vyhnout tomuto druhému předpokladu, je provést modelování na základě informací o podpoře KSČM mezi všemi oprávněnými voliči, tedy v celé populaci. Podporu KSČM mezi oprávněnými voliči pak bude možné aproximovat pro libovolnou výši volební účasti. Toto rozhodnutí vychází ze zjištění, že volební podpora KSČM v absolutních číslech roste s volební účastí

velmi mírně (viz Linek 2007).¹⁵ To mi umožní pravděpodobnosti volby KSČM například padesátiletých v roce 2006 vztáhnout na šedesátileté voliče v roce 2016. Využití tohoto předpokladu legitimizuje i prokázaná existence vlivu kohort na volební podporu KSČM.

Model vychází ze znalosti pravděpodobnosti hlasování pro KSČM v jednotlivých věkových skupinách v roce posledních voleb do PS (rok 2006); tyto informace pocházejí ze sloučeného datového souboru z šetření CVVM. Z této informace na základě informací o středním stavu populace z údajů Českého statistického úřadu (ČSÚ 2007) můžeme vypočítat absolutní počet voličů KSČM v roce 2006 tím, že vynásobíme pravděpodobnost hlasování pro KSČM a počet obyvatel v dané věkové skupině (například podíl voličů KSČM mezi oprávněnými voliči ve věku 18 let vynásobíme počtem občanů ve věku 18 let).¹⁶ K získání počtu voličů KSČM v roce 2007 je nutné absolutní počet voličů KSČM v jednotlivých věkových skupinách vynásobit pravděpodobností dožití dané věkové skupiny (podrobné úmrtnostní tabulky; ČSÚ 2007). Ve výše uváděném případě osmnáctiletých voličů v roce 2006 je nutné vynásobit absolutní počet osmnáctiletých voličů KSČM pravděpodobností přežití skupiny ve věku 18 let.

V obecné rovině je model možné zapsat jako:

$$V_{KSČM,y,z} = (SS_{y-1} \cdot D_{y-1}) \cdot P_{KSČM,x}$$

kde V označuje počet hlasů pro KSČM, SS střední stav populace (sloupec A v tabulce 3), D pravděpodobnost dožití (sloupec P(dožití) v tabulce 3), P pravděpodobnost hlasování pro KSČM (sloupec P(KSČM) v tabulce 3). Jednotlivé indexy označují: x – daná věková kohorta, y – věková skupina, z – rok. Způsob výpočtu prezentuje tabulka 3.

Tabulka 3: Způsob výpočtu hypotetické volební podpory KSČM ve volbách do Poslanecké sněmovny (muži)

věk	P (KSČM)	P (dožití)	2006		2007		2008	
			A	B	A	B	A	B
16		0,99957	65947					
17		0,99943	66339		65919			
18	0,000	0,99930	67158	0	66301	0	65882	0
19	1,802	0,99915	67753	1221	67111	0	66255	1194
20	1,370	0,99909	69499	952	67696	1220	67054	0
⋮	⋮	⋮	⋮	⋮	⋮	⋮	⋮	⋮
75	25,806	0,94494	28753	7420	28663	7747	28002	7568
76	16,667	0,94040	26852	4475	27170	7012	27085	7320
77+	19,512	0,87954	166671	32521	171845	32221	176695	35834

Poznámka: Sloupec P(KSČM) ukazuje pravděpodobnost hlasování pro KSČM v dané věkové skupině; sloupec P(dožití) ukazuje pravděpodobnost dožití; sloupec A znamená počet mužů v dané věkové skupině v daném roce a sloupec B počet voličů KSČM v dané věkové skupině a roce. Přerušovaná černá čára naznačuje přesun skupin mezi věkovými skupinami v navazujících letech a šedá plná čára naznačuje výpočty počtu voličů KSČM pomocí pravděpodobnosti hlasování.

Zdroj: Spojený datový soubor z šetření CVVM v roce 2006 pro P(KSČM) a ČSÚ pro P(dožití)

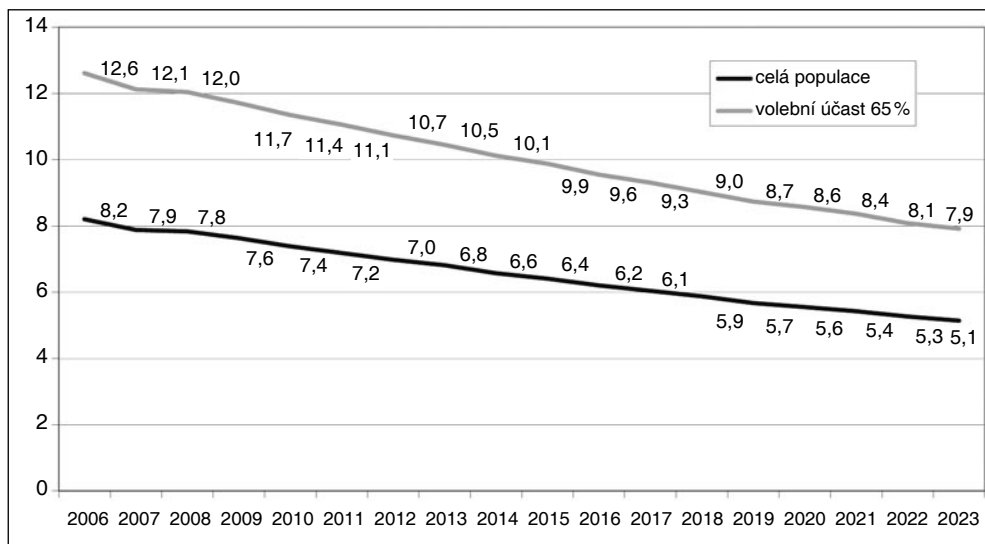
Při modelování vyvstávají dva problémy: (1.) jaké pravděpodobnosti hlasování pro KSČM použít pro věkové kohorty, jež nově vstupují mezi voliče (například pro osmnáctileté v roce 2008); (2.) jak zacházet s nejstaršími věkovými skupinami, u nichž jsou hodnoty pravděpodobnosti hlasování pro KSČM založeny na velmi malých počtech respondentů.

V případě nových věkových kohort využiji jednoduché pravidlo. Jelikož informace o volebním chování těchto skupin nejsou dostupné, budou mít nové kohorty pravděpodobnosti hlasování pro KSČM takové, jaké měly v roce 2006 pravděpodobnosti věkové skupiny, jejichž věku dosáhly tyto nové kohorty. Proto například osmnáctiletí v roce 2010 budou mít pravděpodobnost volby pro KSČM stejnou jako osmnáctiletí v roce 2006, devatenáctiletí v roce 2011 budou mít pravděpodobnost jako devatenáctiletí v roce 2006 apod.

V případě nejstarších věkových skupin jsem se rozhodl pro stanovení hranice na úrovni 77 let, od níž informace o volbě KSČM spojuji pro všechny věkové skupiny (výsledkem je pravděpodobnost hlasování pro KSČM ve věkové skupině 77 let a více). Na rozdíl od nových věkových kohort ale v případě této skupiny mám informaci o volebním chování věkových kohort, jež postupně vstupují do kategorie 77 let a více. Proto je nutné pravděpodobnost hlasování pro KSČM ve skupině 77 let a více upravovat pro každý budoucí rok podle toho, jak nové věkové skupiny vstupují do této kategorie. Zároveň bylo nutné vypočítat průměrnou pravděpodobnost dožití pro věkovou skupinu 77 let a více. Výpočty byly prováděny rok po roce, a to zvláště pro muže a ženy. Důvodem je odlišná míra podpory KSČM mezi muži a ženami a také odlišné naděje dožití mužů a žen.

Výsledky modelování hypotetické volební podpory KSČM ukazují, že v příštích patnácti letech nedojde k oslabení podpory KSČM natolik, aby to ohrozilo její zvolení do PS za současných volebních pravidel (viz graf 2). Celková podpora KSČM mezi oprávněnými voliči byla v roce 2006 na úrovni 8,2% a do roku 2023 klesne maximálně na 5,1%. Převážíme-li tyto informace na hypotetickou volební účast ve výši 65 procent, klesne podpora KSČM z 12,6% na 7,9%. Mezi muži dochází k poklesu z přibližně 13,5% na výsledných osm, u žen z necelých 12% na výsledných necelých osm. Důvodem pozvolnějšího poklesu u žen je vyšší věk, jehož se ženy dožívají. Na konci předchozí části jsem – vzhledem k existenci vlivu životního cyklu (s růstem věku roste podpora KSČM ve všech skupinách nad 50 let) a k potenciální existenci situací, jež mohou vést k nárůstu podpory KSČM – upozornil na to, že prezentované odhady, jež jsou založené na čistém vlivu kohort, jsou konzervativní a že skutečná podpora KSČM může být vyšší.

Tyto výsledky jsou v mnohém překvapivé. Především zaujme, že pokles hypotetické volební podpory KSČM neklesá rychleji s ohledem na věkovou strukturu jejich voličů. Důvody pozvolnosti poklesu nacházím především dva. Za prvé si musíme uvědomit, že podpora KSČM je pod pětiprocentní hranicí pouze mezi voliči mladšími 50 let. Mezi staršími voliči má KSČM podporu nad deset procent. Za 15 let tato skupina (v současnosti starší než 50 let a v roce 2023 starší než 65 let) bude stále zajišťovat nadpoloviční část volební podpory KSČM. Jedná se o skupinu, jež byla politicky socializována před sovětskou invazí v roce 1968 a normalizací. Druhý důvod spočívá ve velmi nízkých počtech občanů, již se v budoucnu stanou oprávněnými voliči. Například v roce 2006 vstoupilo mezi voliče přibližně 130 tisíc občanů, zatímco v roce 2023 to bude necelých 100 tisíc. Proto budou starší občané tvořit stále velkou část skupiny oprávněných voličů, a celkový podíl komunistických voličů tak bude klesat pomaleji.

Graf 2: Hypotetická volební podpora KSČM v letech 2006 až 2023 (čistý vliv kohort)

Poznámka: Hodnota 12,6 procent pro rok 2006 nekorresponduje se skutečným volebním výsledkem KSČM (12,8 procent). Důvodem je modelování při vyšší volební účasti než v roce 2006 (65 procent oproti skutečné 64,5 procent, resp. 64,2 procent, jestliže neplatné hlasy považujeme za volební neúčast).

Zdroj: Vlastní výpočty na základě spojeného datového souboru z šetření CVVM v roce 2006 a informací z ČSÚ (2007)

5. Závěr

Prezentovaná zjištění ukazují na několik důležitých charakteristik věkové struktury voličů KSČM. Zaprvé jsou voliči KSČM starší a v dnešních dnech se koncentrují především mezi občany staršími 60 let, mezi nimiž má KSČM podporu kolem 20 procent. Zadruhé lze věkovou strukturu voličů KSČM členit do různých politických generací/kohort. Jedná se především o skupiny, jež byly politicky socializované v rozmezí let 1945–1968 (narození v rozmezí 1925–1955). Naopak ti občané, již se politicky socializovali po roce 1968, resp. 1989, vykazují mnohem nižší pravděpodobnosti hlasování pro KSČM. Podpora KSČM především mezi občany narozenými v rozmezí let 1925–1955 je zdrojem argumentace o tom, že voliči KSČM časem vymřou.

Fakt, že KSČM má stále – 18 let po převratu – relativně vysokou podporu ve společnosti, se může zdát překvapivý. Důvody hledejme především v tom, že v roce 1990 bylo poslední prokomunistické kohortě teprve 40 let. Tento věk je sice vzhledem k demografickým údajům již za polovinou průměrného života, nicméně z hlediska voleb je tento věk minimálně pět let před polovinou něčeho, co lze nazvat volební život. Ten totiž začíná v 18 letech. Tyto skutečnosti umožňují pochopit, proč modely hypotetické volební podpory KSČM za předpokladu

čistého vlivu kohort (tedy postupného stárnutí a umírání jejich voličů) ukazují, že v horizontu necelých patnácti let nedojde k poklesu podpory této strany pod hranici volitelnosti.

Vliv stárnutí a umírání voličů má svou analogii u členů KSČM. I jejich věková struktura je výrazně vychýlená ve prospěch starších a lze na ně vztáhnout obdobnou argumentaci jako na voliče strany. Proti zjednodušujícím argumentům o vymírání se postavil politolog Josef Mlejnek, který sice uznal, že k vymírání členů nejspíše dochází,¹⁷ ale upozornil na stále vysoký absolutní počet členů KSČM. Ten totiž ani postupné vymírání nemůže v blízké budoucnosti snížit na úroveň počtu členů, kterými disponují ODS či ČSSD; ve věku do 60 let bylo v roce 2003 necelých 30 tisíc členů KSČM (Mlejnek 2006). Obdobně lze argumentovat i v případě voličů KSČM: v blízké budoucnosti 15 let nelze očekávat, že by podpora KSČM klesla pod hranici pěti procent, jež je minimální podmínkou pro vstup do Poslanecké sněmovny.

Poznámky

1. Ani tento model nepostuluje vztah věku a volby konkrétní strany v tom smyslu, že v mládí lidé hlasují pro určité strany a ve stáří pro jiné strany. Vztah těchto dvou proměnných závisí na množství dalších charakteristik, jako jsou dimenze stranické soutěže a její tematická struktura, konkrétní stranické nabídky, vliv specifických historických událostí apod.
2. Campbell, Converse, Miller a Stokes zdůvodňují nárůst zájmu o politiku a stranické identifikace ještě tím, že se politika časem stane člověku bližší a pochopitelnější; to ale považují za argumentaci kruhem a explicitně ji v textu nezmiňují.
3. Converse specifikoval ještě dva další procesy: proces rezistence a zapominání. Tyto dva procesy reprezentují mechanismy, jež zabraňují vývoji stranické identifikace a nejsou z našeho hlediska podstatné.
4. Highton a Wolfinger (2001) testovali teorii volební účasti založenou na sociálních rolích dospělého jedince na datech z USA. Jejich zjištění poukazuje na malý efekt těchto změn: rozdíl v predikované volební účasti mezi jedincem, který prošel všemi změnami, a jedincem, který jimi vůbec neprošel, byl kolem 6 procentních bodů. Jedná se přibližně o šestinu skutečného rozdílu mezi voliči do 30 let a voliči ve věku kolem 60 let.
5. Reformní politické strategie v postkomunistických společnostech byly nejvíce podporovány mladými občany, jak ukazuje například studie Millera, Whitea a Heywooda (1998: 241–245) o politických a sociálně ekonomických hodnotách v postkomunistických státech střední a východní Evropy či jiná studie podpory politických reformních orientací v Rusku, Ukrajině a Litvě (Miller, Hesli a Reisinger 1994).
6. Pro všechna šetření platí, že jsem při výpočtech volební podpory KSČM v roce 1996 používal součty podpory KSČM a Levého bloku (LB). Důvody pro tento krok jsou jak institucionální (LB vznikl jako odštěpenecká strana z KSČM, s výrazným parlamentním zastoupením, dvoutisícovou členskou základnou bývalých členů KSČM a názvem odkazujícím k volební koalici Levý Blok z roku 1992, jehož hlavním aktérem byla KSČM; viz Mareš 2002; Fiala, Mareš a Pšeja 2004), tak behaviorální (voliči LB a KSČM v roce 1996 si byli podobní jak z hlediska věku, tak volby strany v roce 1992, jíž byla převážně volební koalice Levý blok; voliči LB hlasovali v roce 1998 spíše pro KSČM než například pro ČSSD). To naznačuje, že pro tradiční voliče KSČM byl v roce 1996 Levý blok chvilkovým odklonem. Obdobně by bylo možné argumentovat ve prospěch zahrnutí i Strany demokratické levice/Strany demokratického socialismu, nicméně její minimální volební podpora a nezastoupení mezi odpověďmi v dotazníkových šetřeních zpochybňují smysluplnost takového kroku (exit-pollové šetření z roku 1998 naznačuje větší příklon voličů SDL k ČSSD než ke KSČM).
7. V roce 1992 to bylo konsorcium INFAS (Německo), IVVM (Institut pro výzkum veřejného mínění) a FACTUM. V letech 1996 a 1998 IFES (Rakousko) a SC&C a v roce 2006 SC&C.

8. Data z exit-pollového šetření z roku 2006 mi nejsou dostupná a pracuji pouze s tabulkami zakoupenými od agentury SC&C; ta na svých internetových stránkách uvádí, že šetření obsahuje 26 500 respondentů.
9. Znění otázek: „Ve dnech X a X se konaly volby do Poslanecké sněmovny. Zúčastnil/a jste se těchto voleb?“ V případě kladné odpovědi: „Kterou politickou stranu jste volil/a?“
10. Znění otázek: „Představte si, že by příští týden byly volby do Poslanecké sněmovny. Šel/šla byste volit?“ V případě kladné odpovědi: „Kterou stranu byste volil/a?“
11. Lze namítnout, že Unie svobody (US) se také neúčastnila vládnutí, nicméně Tošovského vlády v roce 1998 se účastnili i ministři za US. Navíc je možné argumentovat zprostředkovanou účastí na vládě v podobě bývalých členů ODS.
12. Pro období 1993–1996 využívám součty podpory KSČM a Levého bloku (viz poznámka 7).
13. Podle z-testů shody podílů ve dvou nezávislých výběrech se podíly voličů KSČM v jednotlivých datových souborech neliší na hladině pravděpodobnosti minimálně 95 procent (počítáno v programu STATA pomocí příkazu *prtesti*).
14. Pouze pro opakovanou volbu mezi roky 1992 a 1996 ukazuje exit-pollový výzkum nižší hodnotu (68%), jež je způsobena z velké části tím, že v roce 1992 kandidovala KSČM jako součást koalice Levý blok. Část voličů KSČM v roce 1996 nejmenovala LB jako stranu, pro niž hlasovala v roce 1992, a místo toho uvedla název, který byl agenturou kódován jako ostatní strany. Velká část voličů spadajících do kategorie ostatních stran hlasovala v roce 1996 pro KSČM.
15. Podpora KSČM klesá s nárůstem volební účasti do přibližně 65 procent, od níž přibližně stagnuje. Mezi nevoliči, již jsou většinou nespokojeni s politikou, nezajímají se o ni, nevěří volbám apod., má KSČM přibližně stejnou hypotetickou volební podporu jako mezi voliči (Linek 2007).
16. Existuje rozdíl mezi počtem oprávněných voličů, kteří jsou evidováni v registrech voličů, a počtem populace ve věku 18 let a více. Tento rozdíl je ale pro naše účely nepatrný.
17. Detailní pohled na údaje o věkovém složení členské základny KSČM ukazuje, že za poklesem počtu členů strany není pouze vymírání, ale i odchody ze strany mezi mladšími členy.

Použité zdroje

- Alan. Josef. 1989. *Etapy života očima sociologie*. Praha: Panorama.
- Beck, Paul Allen. 1974. „A Socialization Theory of Partisan Realignment.“ In: *The Politics of Future Citizen*. Eds. Richard G. Niemi et al. San Francisco: Jossey-Bass, 199–219.
- Blais, André; Elisabeth Gidengil; Neil Nevitte a Richard Nadeau. 2004. „Where Does Turnout Decline Come From?“ *European Journal of Political Research* 43, č. 2, 221–236.
- Campbell, Argus; Converse, Philip E.; Miller, Warren E. a Stokes, Donald E. 1960. *The American Voter*. New York: John Wiley.
- Campbell, Argus; Converse, Philip E.; Miller, Warren E. a Stokes, Donald E. 1967. *The American Voter: An Abridgment*. 5. vydání. New York: John Wiley.
- Converse, Philip E. 1969. „Of Time and Partisan Stability.“ *Comparative Political Studies* 2, č. 2, 139–171.
- Converse, Philip E. 1976. *The Dynamics of Party Support: Cohort-Analyzing Party Identification*. Sage Library of Social Research, series no. 35. Beverly Hills: Sage Publications.
- Converse, Philip E. a Niemi, Richard G. 1971. „Non-voting among Young Adults in the United States.“ In: *Political Parties and Political Behaviour*. Eds. William Crotty et al. Boston: Allyn and Bacon, 443–466.
- Cumming, Elsině a Henry, William E. 1961. *Growing Older: The Process of Disengagement*. New York: Basic Books.
- ČSÚ. 2007. Demografická ročenka 2007. Praha: ČSÚ (<http://www.czso.cz/csu/2007edicniplan.nsf/p/4019-07>).
- Denver, David. 2007. *Elections and Voters in Britain*. 2. vydání. Houndsmills/Basingstoke/Hampshire: Palgrave Macmillan.

- Diskutující na internetu v roce 2005. Diskutující číslo 74. Článek „Na rautu s Grebeničkem“ z 20. listopadu 2005 (<http://pavouciveflasce.bloguje.cz/231537-na-rautu-s-grebenickem-halladin-.php>).
- Diskutující na internetu v roce 2007. Diskutující číslo 863. Článek „Tak nám osvobodili Čunka...“ ze 7. srpna 2007 (<http://bsimonik.blogy.novinky.cz/0708/tak-nam-osvobodili-cunka>).
- Drda, Adam a Dudek, Petr. 2006. *KSČM. Kdo ve Stínu Čeká na Moc*. Praha/Litomyšl: Paseka.
- Fiala, Petr; Holzer, Jan; Mareš, Miroslav a Pšeja, Pavel. 1999. *Komunismus v České republice. Vývojové, systémové a ideové aspekty působení KSČM a dalších komunistických organizací v české politice*. Brno: MPÚ.
- Fiala, Petr; Mareš, Miroslav a Pšeja, Pavel. 2004. „Komunisté a jejich strany.“ In: *Politické strany II (1938–2004): Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu*. Eds. Jiří Malíř, Pavel Marek et al. Brno: Doplněk, 1413–1432.
- Franklin, Mark. 2004. *Voter Turnout and the Dynamics of Electoral Competition in Established Democracies Since 1945*. New York: Cambridge University Press.
- Giddens, Anthony. 1999. *Sociologie*. Praha: Argo.
- Glenn, Norval D. 1977. *Cohort Analysis*. Sage University Paper series on Quantitative Applications in the Social Sciences, series no. 007-05. Beverly Hills: Sage Publications.
- Goerres, Achim. 2008. „The Grey Vote. Determinants of Older Voters' Party Choice in Britain and West Germany.“ *Electoral Studies* 27, č. 2, 285–304.
- Highton, Benjamin a Wolfinger, Raymond E. 2001. „The First Seven Years of the Political Life Cycle.“ *American Journal of Political Science* 45, č. 1, 202–209.
- Knutsen, Oddbjørn. 2003. *Generations, Age Groups and Voting Behaviour in the Scandinavian Countries – A Comparative Study*. Oslo: University of Oslo.
- Kubát, Michal. 2000. „Komunistická strana Čech a Moravy v politickém systému České republiky.“ In: *Komunismus v nás*. Ed. Tomáš Drobný. Brno: ONF, 20–31.
- Kunc, Jiří. 2000. *Stranické systémy v re/konstrukci*. Praha: Slon.
- Lebeda, Tomáš; Linek, Lukáš; Lyons, Pat; Vlachová, Klára et al. 2007. *Voliči a volby 2006*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Linek, Lukáš a Lyons, Pat. 2007. „Povaha a zdroje stranické identifikace.“ In: *Voliči a volby 2006*. Eds. Tomáš Lebeda, Lukáš Linek, Pat Lyons a Klára Vlachová et al.: Praha: Sociologický ústav AV ČR, 147–175.
- Mareš, Miroslav. 2002. „Pokusy o reformu komunistické strany a postkomunistické subjekty v České republice.“ In: *Rudí a růžoví. Transformace komunistických stran*. Eds. Vít Hloušek a Lubomír Kopeček. Brno: MPÚ, 83–99.
- Matějí, Petr a Vlachová, Klára et al. 2000. *Nerovnost, spravedlnost, politika*. Praha: Slon.
- Miller, Arthur H.; Hesli, Vicki L. a Reisinger, William M. 1994. „Reassessing Support for Change in the Former USSR.“ *American Political Science Review* 88, č. 2, 399–411.
- Miller, William L.; White, Stephen a Heywood, Paul. 1998. *Values and Political Change in Postcommunist Europe*. Houndsmills/Basingstoke/Hampshire: Macmillan.
- Mlejnek, Josef. 2006. „ČSSD, KSČM a politická demografie.“ Příspěvek prezentovaný na semináři *Dusivé objeti: spolupráce komunistů a sociálních demokratů*, Praha, 12. dubna 2006 (<http://www.cdk.cz/konference/dusive-objeti/josef-mlejnek/>).
- Rosenstone, Steven J.; Hansen, John Mark. 2003. *Mobilization, Participation, and Democracy in America*. New York: Longman.
- Schatz, Sara. 2002. „Age Cohort Voting Effects in the Breakdown of Single-Party Rule.“ *Journal of Aging Studies* 16, č. 2, 199–219.
- Strate, John M.; Parrish, Charles J.; Elder, Charles D. a Ford III., Coit. 1989. „Life Span Civic Development and Voting Participation.“ *American Political Science Review* 83, č. 2, 444–464.
- Szaló, Csaba. 2007. *Transnacionální migrace. Proměny identit, hranic a vědění o nich*. Brno: CDK.
- Szelenyi, S.; Szelenyi, Ivan a Poster, W. R. 1996. „Interests and Symbols in Post-Communist Political Culture: The Case of Hungary.“ *American Political Science Review* 61, č. 3, 466–477.
- Wolfinger, Raymond E. a Rosenstone, Steven J. 1980. *Who Votes?* New Haven: Yale University Press.